

MED KNJIGAMI

SMILJAN ROZMAN, OBALA

Prospekti zatrjujejo, da je Obala, druga knjiga Smiljana Rozmana, roman. Zdi se, da je tudi pisatelj nameraval napisati svojevrsten, nekonvencionalen roman o nekem okolju in atmosferi. To namero vidno izdaja njegov napor, da bi tekst z različnimi formalnimi triki uredil in povezal v zaokroženo, trdno epsko kompozicijo. In to hotenje naj bo tudi izhodišče pričujočega poročila; brez dlakocepskega prerekanja o tem, ali je tekst roman ali ne, se bosta namreč ob pisateljevem prizadevanju po kompaktni epski pripovedi najhitreje izluščili dve zmoti, ki sta usodno botrovali ob rojstvu Obale.

Prva zmeta je Rozmana zapeljala v precenjevanje formalnega eksperimentiranja; da je namreč poskušal dati snovi z oblikovnimi posebnostmi večji pomen, kot pa ga v resnici ima.

Kompozicija Rozmanove knjige je nenavadna in združuje več elementov. Prva sestavina so v kurzivu natisnjene lirične meditacije o negibni veličini in lepoti obmorske pokrajine, druga so v telegrafskem stilu skicirane novice o banalnih dogodkih v človeških mravljiščih na obali, tretja sestavina pa obsega daljše zapise o početju in početju ljudi, ki žive ali pa so se samo za kratek čas počitnic naselili ob morju. Vsi trije kompozicijski elementi se ponavljajo z matematično natančnostjo in tvorijo zaključene formalne enote, a se pri tem vsebinsko skoraj ne dotikajo niti ne izpopolnjujejo. Odstavki z naslovom Ljudje tvorijo jedro knjige: to so samostojni, novelistično urezani teksti, ki jih rahlo povezuje samo skupno obmorsko prizorišče. Ostala poglavja jim samo sekundirajo, ne da bi jih bistveno dopolnjevala. To velja zlasti za vložke z naslovom Trenutek, ki so nastali pod očitnim vplivom Dos Passosovih romanov in so v knjigi pravzaprav odveč, saj bi se lahko brez pomislekov funkcionalno uvrstili v novelistične tekste. Bolj smiselni so lirični predgovori, ob natančnem pregledu pa so zgolj po vsej knjigi razmetani kosi zaokrožene lirične črtice, ki bi bila mnogo bolj učinkovita, če bi jo prebrali v eni sapi, na uvodnem mestu v knjigi.

Strumna parada posameznih odstavkov v Rozmanovi Obali, trodelna formalna struktura, ki naj ustvari videz komplicirane, učinkovite epske zgradbe, se torej že ob bežni analizi izkaže za papirnato stavbo; preveč je umetelna in načrtna in premalo funkcionalna, notranje utemeljena in doživljena, da bi se lahko obdržala kot kompaktna epska celota. V bistvu je Rozmanova Obala zbirka novel, ki pa ji je avtor hotel po vsi sili spremeniti spol in jo — kdo ve zakaj? — povzdigniti v neki višji epski organizem. Če bi knjiga ostala v novelističnem okviru, v kakršnem je verjetno tudi nastala, bi ohranila svojo naravnost in formalno čistost, nedomišljena domislica, da je treba iz nje napraviti nekak roman, pa ji natika neučinkovito masko afektacije.

Druga zmeta je hujša: Rozman — podobno kot v svojem prvem romanu Nekdo — ni pravilno ocenil dejanske pomembnosti snovi in je napak uravnaval svoj odnos do nje.

Smiljan Rozman, Obala. Tokovi časa. Državna založba Slovenije, 1959.

Rozmanova Obala je zgrajena na antitezi: obala — ljudje, na nasprotju, ki ima globljo idejno vsebino. Obala je simbol veličine, deviške lepote in čistosti. Drugačni so ljudje ob morju, ki životarijo v vsakdanji počitniški banalnosti, se raznemajo ob slabem vinu in slabi muziki ter iz dolgočasja ljubijo in zapeljujejo žene. Rozmanovi ljudje so povečini izrazito nepomembna, lenobna bitja, izletniki na počitnicah — tudi v etičnem smislu. S takimi ljudmi po navadi pisatelj ne ve kaj pametnega početi; v njihovem zaspanem vegetiranju najde kvečjemu hvaležen objekt za humor ali prizanesljivo satiro. Takšna antiteza: veličina narave in humorna človeška neznatnost bi tudi imela svoj idejni pomen, čeprav navsezadnje ne bi bila dovolj izvirna.

To nasprotje je Rozman tudi občutil oziroma se mu je samo vsiljevalo pod pero. Ljudje so zategadelj pogosto upodobljeni z rahlimi grotesknimi potezami, z nezajedljivim humorjem, ki tu in tam preide v prizanesljivo karikaturu. Ti odstavki so najbolj pristni in izpričujejo zanesljivo nadarjenost za humor in satiro. Toda — spet kdo ve zakaj? — se je pisatelj humorja izogibal in poskušal svoje izletnike nasilno povzdigniti v nekaj — kar niso in ne morejo biti: v pomembne ljudi.

Kaj vse jim je zavoljo te želje naprtil? Lirizem, sentimentalnost, apatijo, celo tragiko. Nemške turistke, ki si na obali pozele krepkega samca, so v literarni verziji Obale dobile heroično avreolo zapeljanih in osamljenih žena. Zdolgočaseni počitniški donjuani se naenkrat spremenijo v wertherje. Lenobni godbeniki so otožni geniji in celo zanikrne mačke so na tej obali misteriozna bitja s skrivnostnim simboličnim pomenom. Vse te metamorfoze v nekaj višjega, globljega seveda hote poudarja konfuzna, malo razumljiva zgodba v liričnih uvodnih meditacijah, da pa bi bila počitniška melodrama odigrana do konca, je Rozman dodal še efektno, toda v bistvu malo tragično zgodbo o blazni Meliti, ki seveda prav nič ne sodi v kompozicijo knjige.

Celo stil naj vzbudi vtis, da počitniška lenobnost ni zgolj lenobnost, ampak da se skriva za njo nekaj globljega, usodnega. Rozman namreč zelo natanko reproducira razgovore, ki jih lahko slišite kjer koli in kadar koli na počitnicah: tiste nepomembne, po sili duhovite stavke o vremenu, hrani in dekletih. Tudi ti pogovori so v bistvu humoristično gradivo in bi v tem smislu morali biti tudi poantirani. Nasprotno pa zvene iz ust Rozmanovih oseb nekam skrivnostno, pitijsko, kot da bi se skrival za njimi kdo ve kak usoden pomen. Seveda so nepomembni dialogi v taki interpretaciji včasih skrajno dolgočasni.

Kajpak — tudi med počitnicami in tudi na obali se lahko pripete resnično pomembne, človeško pretresljive stvari. Ni važno, če so majhne ali razsežne, poglavitno je, da so resnične, da zrastejo iz resnično pomembnih človeških odnosov in situacij. V Rozmanovi knjigi sta dve taki zgodbi: o dijakih in o Tuluju. Rozman je ti dve situaciji sicer poplavitil s sentimentalnim podtonom, vseeno pa sta zgodbi najboljši v knjigi.

In rezultat takšnega zgrešenega odnosa do snovi? Rozmanove počitniške zgodbe niso niti zabavne, kar bi lahko bile, niti pretresljive, kar bi tudi lahko bile, temveč površne, idejno nepomembne skice, kjer velja pravzaprav samo izviren motiv. Tako ponižane so pravzaprav le spretne (Rozman namreč spretno piše) koserije o letoviških zgodah in nezgodah, blizu časopisnemu podlistku in daleč od tiste obale, kjer se dogajajo resnično velike človeške

zadeve. Kajti je že tako: počitniške teme pisatelju nikakor ne dovoljujejo počitniške lagodnosti!

Morda je pričujoče poročilo ponekod nekoliko groteskno — v skladu z Rozmanovim pisanjem —, ima pa pravzaprav samo en namen: da bi Smiljana Rozmana usmerilo k njegovi igitimni, resnični pisateljski naravi in njeni specifikii. Rozman je izpričal nenavaden smisel za humor, grotesko in satiro. Kdo ve, zakaj se tega osirotelega področja trdovratno izogiba in se pretika skozi pisanje v tragedovih koturnih?

Mitja Mejak

SASA VEGRI, MESEČNI KONJ

Že ob površnem prebiranju zbirke Saše Vegrije* je takoj razvidno: srečali smo se s svojevrstnim in nikakor ne zaprašeno konvencionalnim pesniškim svetom. Dandanes je potreben morda še majhen pristavek, da se namreč svojkost pri Vegrijevi ne kaže v slepem prenašanju tujih idejnih ekstravaganc, še manj v utrujajočem formalističnem iskanju: zrcali se v idejno-čustveni vsebini kot svojevrstni umetniški transfiguraciji neposrednih življenjskih doživetij.

Poezija Saše Vegri ni razneženo milobna in prazno sentimentalna; nemirno strastna je in eruptivna in je izraz polnokrvne, bolj čutno intenzivne kot duhovno usmerjene narave. »Igram s strunami, napetimi na pričakovanje.« pravi pesnica deklarativno v malce modni literarni govorici današnjih dni. Njena strast po erotični sprostivti, po razdajanju same sebe ne pozna klavrnih predsodkov in nepotrebnih kompleksov; čista, lepa in narurna je kot življenje samo. In vendar eros, ta imperativ njene narave, ta »plemensko« zaznamovana nujnost, ni sam sebi namen: visoko poslanstvo je, v katerem se žena vedno znova nrvstveno preraja in zavoljo katerega dobi njeno življenje globlji smisel in pomen:

*Daj, da odložim
v letu
dozorele sadove,
naj kakor njiva
razdam svoje plodove,
da bom
za prozorno jesen
čista, ova čista ...*

Jesensko pričakovanje

Značilno je, da pesnica nasploh ne prenaša utesnjujoče konvencije in okostenelih norm; uklenjenost v začarani krog mestnega življenja ji sproža čustvene pretrese. Psihična prenapetost se tedaj sprosti v bolečem, nemirno drgetajočem liričnem podtekstu:

*Takrat se vrpne
v meni
žalostni konj.*

* Saša Vegri, Mesečni konj, Cankarjeva založba, Zbirka Feniks, Ljubljana 1958.